

ATLAS_{VAN}
IMAGINAIRE
LANDEN

www.lannoo.com

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen

Vertaling: Sylvia Birnie

Boekverzorging: Asterisk*, Amsterdam

Oorspronkelijke titel: Atlas des contrées rêvées

© Oorspronkelijke uitgever: Flammarion, Parijs, 2015

Als u opmerkingen of vragen hebt, dan kunt u contact opnemen met onze redactie:
redactielifestyle@lannoo.com

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2016

D/2016/45/190 – NUR 680/682

ISBN: 978-94-014-3580-2

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ATLAS_{VAN} IMAGINAIRE LANDEN

Dominique Lanni

Illustraties
Karin Doering-Froger

INHOUD

‘Het mythische elders’	7	Monomotapa	72
		Land der Mangbetu’s	76
		Koninkrijk van Pape Jan	80
EUROPA		Koninkrijk van Seba	84
		De bronnen van de Nijl	88
Candia	12	Kaap de Goede Hoop	92
Kythira	14		
Ogygia	16		
Troje	18	AMERIKA	
AZIË		Araucanië	98
		Cibola	102
Cathay	24	Eldorado	106
Cipango	28	Land der Amazones	110
Kolchis	32	Vuurland	114
Keizerrijk van de grootmogol	36		
Golkonda	40		
Kafiristan	42	TERRA AUSTRALIS	
Land der Kimmeriërs	46		
Taprobane	48	Nieuw-Kythira	120
Tartarije	50	Terra Australis	124
AFRIKA			
		RANDGEBIEDEN	
Barbarije	56	Eilanden der Gelukzaligen	130
Kaap Bojador	60	Tuin der Hesperiden	132
Congo	64	Lemurië	136
Meroë	68	Thule	138

‘Gelukkig is hij die als Odysseus een mooie reis heeft gemaakt, of hij die het Gulden Vlies bemachtigde, en daarna vol kennis en wijsheid terugkeerde om de rest van zijn leven bij zijn verwanten te zijn!’

Joachim du Bellay, *Les Regrets*

.....

HET MYTHISCHE ELDERS

De geschiedenis van de cartografie illustreert op accurate wijze de ontwikkeling van de geografische kennis. Zelfs de uitvoering, met de gekozen projecties en cartouches, vertelt een verhaal: via de lege plekken, de twijfelgevallen en de zekerheden. Cartografen tekenden grenzen, zeeën, rivieren en soms bewoners, en dankzij de verslagen en memoires van ontdekkingsreizigers werden de kaarten steeds preciezer. ‘Wie verre reizen doet, kan veel verhalen’, luidt het gezegde. Overal ter wereld werden midden in of aan de randen van bekende gebieden imaginaire landen, streken, eilanden, continenten en koninkrijken getekend, verrezen uit oceanen of uit de fantasie, omringd door een mysterieus aura, door legenden of dromen. Is de wereld eindig? Waar liggen de grenzen? Voor de antieken werd de oikoumenè – de bekende wereld – begrensd door Barbarije, Libië en Ethiopië in het zuiden, Kolchis, de Zwarte Zee en de Tuin der Hesperiden in het oosten en Ultima Thule in het noorden.

De westelijke eilanden Kythira, Ogygia en Candia en de stad Troje bevolkten eeuwenlang de dromen van velen. Troje, decor van een oorlog die wellicht nooit heeft plaatsgevonden, heeft tal van antieke dichters gefascineerd en prikkelde de fantasie van mythologen, archeologen en dramaturgen. Kythira, het gezegende eiland, gold lange tijd als het eiland der liefde, Candia was het eiland waar Theseus en de Minotaurus elkaar troffen, en hellenisten zwierven door het Middellandse Zeegebied van de Odyssee op zoek naar Ogygia, het eiland van de tovenaars Circe. In het oosten lagen Kolchis, het land van het Gulden Vlies, en het

mistroostige land der Kimmeriërs, die onder de grond leefden. Marco Polo's reisverslag *Il Milione* bevat wonderbaarlijke verhalen over grote rijkdommen en paleizen van puur goud, die menig ontdekkingsreiziger deden dromen van Cathay, Cipango en India. De droom van een van hen, gekoppeld aan een sterke intuïtie, leidde tot een van de grootste en vruchtbaarste vergissingen uit de geschiedenis van de scheepvaart en die van de Grote Ontdekkingen. Zonder Marco Polo had Christoffel Columbus nooit van India gehoord en dan had hij ook nooit de route naar 'West-Indië' geopend. Tot de 17de eeuw ten slotte gold Taprobane als de plaats waar Adam en Eva leefden en ten prooi vielen aan de verleiding. De nog steeds zichtbare voetafdruk van Adam op een van de heuvels van het eiland zou de sceptische pelgrim ook nu nog moeten overtuigen...

Semper aliquid novi est in Africa... luidt het gezegde. Barbarije is een fantasieland uit de oudheid en de middeleeuwen, dat het beeld oproept van een rijk, stralend en gelukkig Afrika. Vervolgens bleef het continent lange tijd terra incognita, tot de schepen van Hendrik de Zeevaarder voorbij Kaap Bojador, de 'kaap van de angst', durfden te varen. Toen openbaarde Afrika zich als een christelijk land – het koninkrijk van Pape Jan –, als een schitterend keizerrijk – Meroë –, als een gigantisch gebied bevolkt door wilden en monsters – Congo, Monomotapa, het land der Mangbetu's – en een rijk met talloze goudmijnen – het koninkrijk van Seba. De uitgestrekte landmassa van het zwarte continent is niet het enige wat ontdekkingsreizigers, kosmografen en utopisten aantrok. Eeuwenlang zocht men op de verkeerde plek naar de bronnen van de Nijl omdat men dacht dat een van zijn zijrivieren, de Gihon, naar het Paradijs zou leiden...

Maar meer nog dan Afrika, vormde de Nieuwe Wereld een vruchtbare voedingsbodem voor

mythische streken, of het nu ging om het land der Amazones, Eldorado of de Zeven Steden van Cibola. Velen vielen ten prooi aan een hevige goudkoorts en begingen vreselijke misdaden en stomiteiten. Pizarro, Orellana, Cristobal de Olid... het zijn slechts enkele namen van conquistadores die deze vierde wereld – van wie de oude wereld zo veel zou hebben kunnen leren op het gebied van astronomie, wiskunde, plantkunde – te vuur en te zwaard bestreden, op zoek naar gouden steden die nergens anders bestonden dan in de fantasie van degenen die ze hadden bedacht.

Of ze nu werkelijk in een uithoek lagen of slechts enigszins afgelegen waren, de randgebieden vormden vanzelfsprekend ook een belangrijke voedingsbodem voor de wereld van de mythologische dichters: in het verre westen op de berg Atlas bevond zich de Tuin der Hesperiden, aan de rand van de bewoonde wereld lagen de Eilanden der Gelukzaligen, in het noorden lag Thule en aan de rand van de zuidelijke zeeën bood Terra Australis met zijn massa tegenwicht aan de continenten ten noorden van de evenaar. Daar was ook Nieuw-Kythira, het betoverende eiland dat Bougainville en zijn mannen graag aanzagen voor het aardse paradijs...

Dit boek verkent deze en andere streken aan de hand van werken van historici als Strabo, Herodotus en Diodorus van Sicilië, ontdekkingsreizigers als Marco Polo en Christoffel Columbus, veroveraars als Pizarro en Orellana, maar ook schrijvers en geleerden als Heinrich Schliemann, Victor Bérard en Jules Hermann. Het is een uitnodiging tot een reis naar fantastische plaatsen, sommige verzonnen en imaginair. Maar net als de Franse dichter-reiziger Henri Michaux, die zijn eigen imaginaire plaatsen Poddema, Grande Garabagne en het Land van de Magie beschreef, geldt voor deze atlas: alle plaatsen zijn 'volkomen echt'.

CANDIA

Het gelukkige eiland

CANDIA, ZO WERD KRETA gedurende enkele eeuwen genoemd. Een naam die je de geschiedenis van het eiland welhaast zou doen vergeten. Een geschiedenis die bestaat uit een onontwarbare kluwen van volksgebruiken en mythen. Wie herinnert zich niet de fresco's van Knossos? De dolfijnen van het zuiverste blauw en de *kouros* met hun gracieuze contouren brengen de geesten evenzeer in vervoering als de afbeeldingen van de stierengevechten, waar jongemannen kunstige capriolen uithalen op oerossen met reusachtige hoorns. De Griekse mythologie zorgt ervoor dat haar verhalen evenmin verloren gaan: zo wordt de witte stier die Poseidon aan koning Minos gaf, door Herakles geveld. Maar voor liefhebbers van de antieke geschiedenis is Kreta toch vooral het land van de helden, het 'gelukkige eiland'. Of, zoals kosmograaf François de Belleforest schrijft: 'De antieken meenden dat alle helden van dat eiland afkomstig waren.' Op die vruchtbare aarde bouwde Daedalus zijn fameuze labyrint voor het monster, half mens half stier, dat Pasiphaë na haar overspel met de witte stier ter wereld bracht.

Honderdmaal bezet, honderdmaal bevrijd, honderdmaal heroverd. Kreta was in de loop der eeuwen in handen van de Achaeërs, de Moren, de Byzantijnen, de Turken en de Venetianen. En het is een wonder dat een eiland dat zo vaak geschonden werd nog steeds even volmaakt is als het moet zijn geweest toen Theseus het bevrijdde van de Minotaurus, of toen Herakles de witte stier overmeesterde die door Poseidon met gekte geslagen was en die in het hele koninkrijk angst en verderf zaaide. Die laatste mythe lijkt trouwens haast profetisch: door zijn geïsoleerde ligging zou het eiland nog vele rooftochten te verduren krijgen.

Hoewel de Kretenzers in de oudheid soms betrokken raakten bij conflicten op het vasteland, hielden ze, als alle volken die hun vrijheid liefhebben, hun burens op afstand. Het waren grote atleten, maar ze komen amper voor in de annalen van de antieke Olympische Spelen. Met zijn eeuwenoude levenskunst en rijke natuur vormt Kreta in zekere zin het middelpunt van de wereld. En omdat elke schoonheid uiteindelijk besmeurd zal raken, riep het eiland ten slotte de begeerte op van al zijn buurlanden.

Zee
van Kreta

Middellandse
Zee

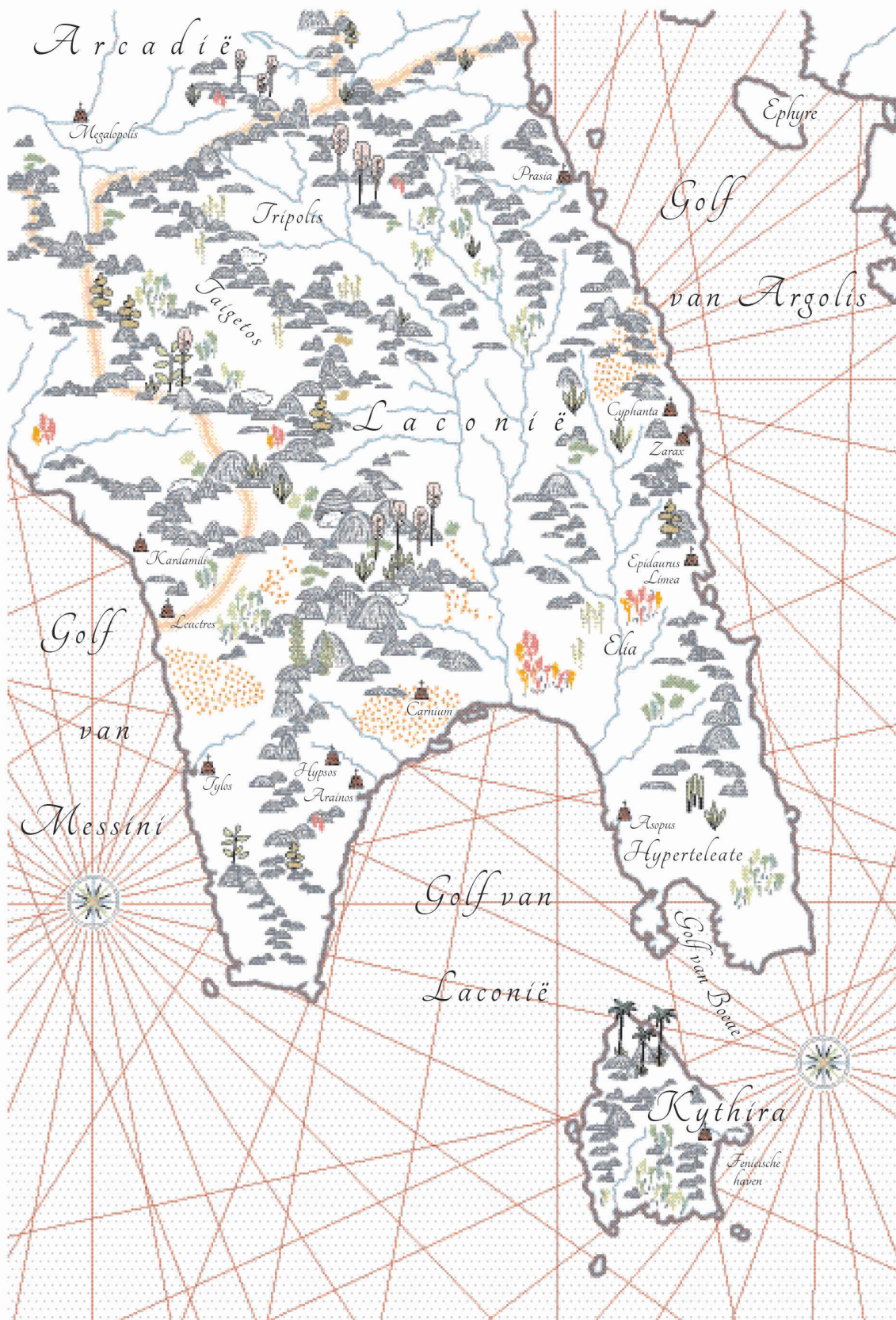
KYTHIRA

Liefde en schoonheid

HET EILAND KYTHIRA wordt aan de westkant omspoeld door de Middellandse Zee en aan de oostkant door de Egeïsche Zee. Het is een minuscuul stipje tussen de Peloponnesos en Kreta. De geringe omvang van het eiland staat in schril contrast met de Griekse mythen over zijn ontstaan, mythen die westerse schrijvers en schilders eeuwenlang in hun ban hielden. De klassieke filosofen, Hesiodus aan kop, meenden dat het eiland net zo oud was als de wereld zelf. Het is opmerkelijk dat ze dit kleine rotsklompje uitkozen als geboorteplaats van de titanen en van Aphrodite, de godin van de liefde.

Elke bezoeker die op het strand van Firi Ammos aan land komt, zal gegrepen worden door de pracht van deze plek, en hij zal inzien waarom de fantasie van de Grieken juist hier opvlamde. Terwijl hij uitkijkt over het azuurblauwe water dat over het kilometersbrede rode zand rolt, ziet hij wellicht de golven die de genitaliën van Ouranos hebben opgeslokt. En tijdens een meditatie waarin hemel, liefde, zee, bloed en sperma samenvloeien tot een mythe die duizendmaal geschreven, duizendmaal doorgegeven en duizendmaal verteld is, valt de wonderbaarlijke schoonheid van het landschap voor zijn geestesoog samen met de verschijning van Aphrodite. Op Kythira ontmoeten Ouranos, Kronos en Gaia elkaar, het is het land waar Hemel, Tijd en Aarde samenkomen, en als geliefd eiland van de blootsvoetse Aphrodite zal het voor eeuwig in de dromen van de mens blijven rondwaren.

Ter ere van de geboorte van Aphrodite hebben de eilandbewoners voor de godin een tempel opgericht en een cultus aan haar gewijd. Herodotus noemt deze tempel in zijn *Historiën* en hij vertelt erbij dat hij gebouwd is door de Feniciërs. De Romeinse erfgenamen beschouwden het eiland van Venus eeuwenlang als het eiland van de liefde en de vleselijke genoegens. Klassieke schilders en schrijvers wedijverden met elkaar wie de verhitte fantasieën over Kythira het mooiste kon verbeelden. Watteau maakt een goede kans met zijn *Inschepping voor Kythera*: de pracht van het eiland en de schoonheid van de mythe zijn op extatische wijze weergegeven. Maar het enige wat uiteindelijk blijft is het streven naar de liefde, de ultieme fantasie waarvan Kythira de tempel is.

OGYGIA

Toevluchtsoord van Calypso

HET NOODLOT LIJKT een voorkeur te hebben voor bepaalde plaatsen, waardoor die voor altijd gevrijwaard blijven van de aanwezigheid van mensen. Zo wekt Ogygia de indruk dat er buiten Odysseus en Calypso eeuwenlang niemand is geweest. Bij zijn aankomst op het eiland waar de nimf, een van de dochters van Atlas, in een spelonk woont, weet de held nog niet dat hij er zeven jaar zal blijven. Jan Brueghel maakte over die episode uit de *Odyssee* een schilderij dat een indruk geeft van de invloed van het eiland op de verbeelding van kunstenaars. De schone Calypso werpt zich in Odysseus' armen in een grisaille van goud en gebladerte. Het onwaarschijnlijke blauw dat door de opening van de grot naar binnen schijnt, verleent het tafereel een verhevenheid en een zachtheid die prachtig harmonieert met de hartstocht van de twee geliefden. 'Er is geen onsterfelijke die niet vol bewondering en verrukking zou toekijken,' zingt Homerus.

De locatie van dit eiland is een andere kwestie, een puzzel zelfs. Volgens Homerus lijkt de vegetatie op die van de Marokkaanse kust. Herodotus situeert Ogygia aan de Afrikaanse kust ter hoogte van Gibraltar. In dat geval moeten we het idee van een eiland loslaten. Er zijn talloze ideeën geopperd. En omdat Ogygia beschreven wordt als een eiland in het westen, zou het ook Gozo kunnen zijn, in de archipel van Malta. Net als Ogygia telt Gozo vele grotten en rotsspleten, en de vegetatie lijkt op die in de beschrijving van Homerus. Victor Bérard, die de *Odyssee* in het Frans vertaalde, stelt dat met Ogygia het Peterselie-eiland wordt bedoeld. Zijn hypothese is aantrekkelijk: Op het Peterselie-eiland is een kreek die lang genoeg is om een boot te herbergen. Net als in Homerus' beschrijving zijn er watervallen en bossen met rijzige ceders en elzen. Het eilandje voor de Marokkaanse kust is alleen bereikbaar voor zeelieden die het gebied goed kennen. De ideale woonstee voor Calypso, wier naam 'verborgen' betekent. Maar niets is zeker. Het is alsof we deze plaats waar de mooiste der nimfen woonde het liefst geheim willen houden, haar voor eeuwig willen behoeden voor de ogen der mensen – in de spelonk van ons hart.

TROJE

Schat van Priamus

HOEWEL DE ANTIEKE MYTHOLOGIE gul is met verhalen waarbij je kunt wegdromen, willen we in deze moderne tijd graag de bewijzen achter die verhalen zien, de feiten die die mooie legenden tot realiteit maken.

Toen Heinrich Schliemann in 1870 bij Hissarlik de eerste resten van een antiek fort vond, wist hij zeker dat dit het Troje was waar het Westen al tweeduizend jaar koortsachtig naar op zoek was. Al in 1776 meende de Franse ontdekkingsreiziger Choiseul-Gouffier, geholpen door Jean-Baptiste Le Chevalier, dat hij onder een heuvel bij Burnabashi ruïnes van de stad had gevonden. En ook de Engelse archeologen Edward Daniel Clarke en John Martin Cripps meenden in 1801 dat Troje op een hoge heuvel bij Hissarlik moest liggen. De streek in West-Turkije bood weinig aanwijzingen, maar Schliemann liet zich leiden door de enkele topografische elementen die Clarke en Cripps een eeuw eerder hadden nagelaten. Het landschap onder de brandende zon is licht glooiend, met door olijven en eucalyptusbomen omzoomde wijngaarden. De Egeïsche Zee is nabij, net als de Dardanellen, hoogstens twee uur lopen. De stille sfeer op de archeologische site staat in schril contrast met de herinnering aan de veldslagen, het vergoten bloed en de vlammenzeeën. Schliemann vond verschillende lagen met overblijfselen die in de loop der tijd onder puin bedolven waren geraakt. Bij de vondst van een wonderbaarlijke schat wint de fantasie het altijd van de wetenschap. Gouden juwelen, oorbellen, armbanden, ringen en broches: Schliemann wist zeker dat dit de juwelen van de schone Helena waren, dat hij de fameuze schat van koning Priamus had gevonden. In eerste instantie wilde hij zijn bijzondere vondst voor de autoriteiten verborgen houden, maar uiteindelijk moest hij zijn buit toch teruggeven. Hoewel zijn hypothese door latere ontdekkingen is ontkracht, is het mythische Troje dankzij Schliemann uit zijn as herrezen en kwamen zijn helden opnieuw tot leven.

Darda, Trôs, Ilion... voordat de mythische stad bekend werd onder de naam Troje, veranderde hij meermaals van naam, zoals hij ook een aantal keren van plaats zou veranderen. Uiteindelijk kwam de stad in Klein-Azië terecht, niet ver van de Egeïsche Zee en vlakbij de Hellespont. De mythische stad Troje werd vervloekt toen koning Laomedon had verzuimd

In de periode van het classicisme en de verlichting droomden vele reizigers er na het lezen van de *Ilias* en de *Odyssee* van een ‘mooie reis’ te maken, zoals Odysseus. Zwervend door de streek waar Troje zou moeten liggen, hoopten ze de wallen en schatten van de mythische stad te vinden.

de goden Apollo en Poseidon te compenseren voor hun hulp bij het omwallen van zijn stad. De garnizoensplaats werd aangevallen en belegerd en viel in de 12de eeuw v.C. tijdens een mythische oorlog tegen de Achaeërs. Homerus beschrijft deze gebeurtenissen in zijn *Ilias*, het beroemde gedicht over Ilion.

..... Hoewel Troje totaal verwoest was, bleef de stad de gemoederen bezighouden en de overlevenden en nazaten van de Trojaanse helden werden in talloze heldendichten bezongen. De vondst van de vermoedelijke site deed hier niets aan af, integendeel, die blies de gevallen helden van Troje juist nieuw leven in. De geesten van Paris en Helena, wier schaking de woede van de Achaeërs had ontketend, zweven nog altijd tussen de steenhopen. En in onze dromen verschijnen Priamus, Andromache en Cassandra boven de met struikgewas overdekte resten van de stadwallen. Uit archeologisch onderzoek zou blijken dat de stad meerdere keren door vlammen verwoest werd. Wat

was het mooi geweest als onder de as de resten van het paard waren gevonden dat Agamemnon de stad had binnengesmokkeld en dat de ondergang van de bewoners had ingeluid. Troje is altijd beschreven als een hoogstaande beschaving. Vergilius gaf Rome in zijn *Aeneis* Trojaanse wortels en omringde de geboorte van de Italiaanse stad op die manier met extra grandeur en noblesse. Duizend jaar later schrijft Benoît de Sainte-Maure met zijn *Roman de Troie* een monumentale geschiedenis van Troje. Volgens de historicus is de Trojaanse Oorlog meer dan een legende. In navolging van Dares Phrygius en Dictys Cretensis schildert hij een welvarende stad en een bevolking met verfijnde zeden en gewoonten.

Tijdens het classicisme en de verlichting droomden reislustigen er na het lezen van de *Ilias* en de *Odyssee* van 'een mooie reis' te maken, net als Odysseus. Zwervend door de streken waar Troje zou moeten liggen, hoopten ze heimelijk dat zij de omwalling en schatten van de mythische stad zouden ontdekken. In de loop der eeuwen kwamen de gruwelijke praktijken van de Achaeërs aan het licht, als herinnering aan de rampzalige daden waartoe de liefde kan leiden. En hoewel moderne historici hebben ontdekt dat er in Troje niet veel meer heeft plaatsgevonden dan een schermutseling tussen onbeschaafde bendes, koesteren we het beeld van Athena die Achilles te hulp snelde in de menigte van speerwerpers en in stierenvachten geklede boogschutters, en van Achilles, wiens wapenrusting feller schitterde dan de zon.

Wat doet het ertoe dat het lijk van Hector, dat Achilles achter zijn strijdwagen had gebonden en dat een spoor van bloed achterliet, Andromache tot wanhoop bracht? Wat doet het ertoe dat het gebeente van zijn jonge zoon Astyanax vanaf de stadswal tussen de lijken op de brandende vlakte werd geworpen? De jaren hebben de gruwelijkheden uitgewist. En de ruïnes van Troje, bedekt onder de zoete wijngaarden, bieden de bezoeker nu vooral een nieuwe gelegenheid om de magie van de legende opnieuw te beleven.